

TEFSİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2026 (Ekim/October)

Kur'an'da Meddül-Ayn: Dünya Ziyetine Yönelen Bakış ve Temenni

Madd al-'Ayn in the Qur'an: The Gaze towards Worldly Adornment and Longing

مد العين في القرآن الكريم: النظر إلى زينة الحياة الدنيا والتمني

İdris POLAT

Dr. Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı

PhD, Preacher, Presidency of Religious Affairs

Adana, TÜRKİYE

polatidris1@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2333-9862>

ROR: <https://ror.org/007x4cq57>

Atıf / Citation: Polat, İdris. "Kur'an'da Meddül-Ayn: Dünya Ziyetine Yönelen Bakış ve Temenni". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Ekim/October, 2026), 685-705.
<https://doi.org/10.31121/tader.2005508>

Bilgi/ Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş/Received: 30/08/2026

Kabul/Accepted: 11/10/2026

Yayın/Publication: 30/10/2026

Etik, Çıkar Çatışması ve Fon Desteği Beyanı/Ethics, Conflict of Interest and Funding Statement

Etik kurallara uyulduğu beyan edilmiştir/It was declared that ethical rules were complied with.

Yazarın bir çıkar çatışması yoktur ve yazar herhangi bir dış fon almamıştır.

The author has no conflict of interest to declare and received no external funding in Support.

İntihal: Tespit edilmemiştir/ No plagiarism detected. (intihal.net).

Lisansüstü Tezlerden Üretilmesi: Üretilmemiştir.

Production from Postgraduate Theses: Not Produced.

Lisans / License

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Bu çalışma, Kur'an'da dünya ziynetine yönelen bakışın ahlâkî mahiyetini, Tâhâ 20/131 ve el-Hicr 15/88'de "وَلَا تُمَدِّدْ عَلَيْكَ" lafzıyla ifade edilen *meddü'l-ayn* terkibi merkezinde incelemektedir. Bakışın ahlâkî boyutuna ilişkin çalışmaların çoğunlukla *gaddü'l-basar*, mahremiyet ve cinsel öz denetim üzerinde yoğunlaşması, dünya nimetlerine yönelen bakışın ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Araştırmanın bu literatüre katkısı, *meddü'l-ayn* terkinin sözlük anlamı ile âyet bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurlarını birbirinden ayırması; dünya ziynetine yönelen bakış ise bakışın sürdürülmesi, görünür nimetin temenniye konu edilmesi ve ona değer atfedilmesi arasındaki ilişki içinde incelemesidir. Araştırmada kavram merkezli tematik tefsir yöntemi benimsenmiş; ilgili âyetler sözlük anlamı, lafız, bağlam ve klasik tefsir yorumları bakımından değerlendirilmiştir. Ardından Kârûn kıssası (el-Kasas 28/79-82), *meddü'l-ayn* anlamını belirleyen doğrudan bir delil olarak değil, görünür ziynet, sahip olma temennisi ve değer ölçüsü bakımından tematik bir karşılaştırma alanı olarak; el-Kahf 18/28 ise bakışın yönüne ilişkin tamamlayıcı bir çerçeve olarak ele alınmıştır. Yûsuf 12/31, Âl-i İmrân 3/14, el-En'âm 6/52, el-Münâfikûn 63/4 ve ez-Zuhruf 43/33-35 ise görünürlük, hayranlık, arzu ve değer atfetme biçimleri arasındaki ilişkiyi tamamlayıcı olarak açıklamak üzere incelenmiştir. İnceleme, *meddü'l-ayn* yalnızca fizikî görmeye değil; bağlam ve müfessirlerin açıklamaları dikkate alındığında bakışın dünya ziyneti üzerinde sürdürülmesi, görülen nimete rağbet edilmesi ve onun temenni konusu hâline getirilmesiyle ilişkili bir yönelişe işaret ettiğini göstermektedir. Buna göre temel problem, dünya nimetlerinin görülmesi değil, görünür ziynetin nihaî üstünlük ölçüsüne ve sahip olma temennisine dönüştürülmesidir. Çağdaş tüketim ve görsel kültür literatürü, âyetlerin anlamını belirleyen bir kaynak olarak değil, klasik tefsirlerden elde edilen bulguların günümüz görünürlük, sosyal mukayese ve dikkat düzenindeki karşılıklarını değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Çalışma, bakışın yalnızca dünya ziynetinden çevrilmesini değil, iman, kulluk ve ilâhî rızâ ölçülerine göre yönlendirilmesini de Kur'an'da bakışın ahlâkî boyutunun bir parçası olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Meddü'l-Ayn, Bakış Ahlâkî, Dünya Ziyneti, Temenni.

Abstract

This study examines the ethical nature of the gaze towards worldly adornment in the Qur'an, focusing on the expression *madd al-ayn* in Tâ Hâ 20:131 and al-Hijr 15:88. Since studies on the ethical dimension of the gaze have concentrated largely on *ghadd al-basar*, privacy, and sexual self-restraint, the gaze directed towards worldly goods requires separate examination. The contribution of this study lies in distinguishing between the lexical meaning of *madd al-ayn* and the semantic elements that emerge from the context of the verses and the explanations of the exegetes, while examining the gaze towards worldly adornment in relation to sustained attention, longing, and value attribution. Employing a concept-centred thematic *tafsir* method, the relevant verses are analysed through lexical meaning, wording, context, and classical exegetical interpretations. The Qârûn narrative (al-Qasas 28:79-82) is treated not as direct evidence for the meaning of *madd al-ayn*, but as a thematic comparison in terms of visible adornment, possessive longing, and criteria of value; al-Kahf 18:28 provides a complementary framework for the direction of the gaze. Yûsuf 12:31, Âl-i İmrân 3:14, al-An'âm 6:52, al-Munâfiqûn 63:4, and al-Zukhruf 43:33-35 are considered as complementary examples. The analysis shows that *madd al-ayn* does not refer merely to physical seeing; in context and in classical exegesis, it is associated with sustaining the gaze upon worldly adornment, developing an inclination towards visible blessings, and making them objects of longing. The central ethical problem, therefore, is not the sight of worldly goods, but turning visible adornment into an ultimate criterion of superiority and an object of possessive longing. Contemporary literature on consumer and visual culture is used only to assess the present-day relevance of these findings in relation to visibility, social comparison, and attention. The study also highlights directing the gaze according to faith, worship, and divine pleasure as part of the Qur'anic ethics of the gaze.

Keywords: Tafsir, Madd al-Ayn, Ethics of the Gaze, Worldly Adornment, Longing.

الخلاصة

تتناول هذه الدراسة البعد الأخلاقي للنظر المتجه إلى زينة الحياة الدنيا في القرآن الكريم، مركزة على تعبير مَدَّ الْعَيْنِ الوارد في طه 131/20 والحجر 88/15. ونظراً إلى أن الدراسات المتعلقة بالبعد الأخلاقي للنظر قد انصرفت في الغالب إلى غَضِّ الْبَصَرِ والخصوصية والضبط الذاتي في المجال الجنسي، فإن النظر إلى نعم الدنيا التي أعطيت للآخرين يحتاج إلى دراسة مستقلة. وتتمثل مساهمة هذه الدراسة في الأدبيات القائمة في التمييز بين الدلالة المعجمية لتعبير مَدَّ الْعَيْنِ وبين العناصر الدلالية التي تتضح من سياق الآيات وتفسيرات المفسرين، مع دراسة النظر المتجه إلى زينة الدنيا في ضوء العلاقة بين إدانة النظر، وتحول النعمة الظاهرة إلى موضوع للتنمي، وإسناد القيمة إليها. وقد اعتمدت الدراسة منهج التفسير الموضوعي القائم على المفهوم، فحللت الآيات ذات الصلة من حيث الدلالة المعجمية واللفظ والسياق وتفسيرات المفسرين المتقدمين. ثم تناولت قصة قارون في سورة القصص 79/28، لا بوصفها دليلاً مباشراً على تحديد معنى مَدَّ الْعَيْنِ، بل باعتبارها مجالاً للمقارنة الموضوعية من حيث الزينة الظاهرة، وتمني التملك، ومعيار القيمة؛ كما تناولت الكهف 28/18 بوصفها إطاراً مكماً لتوجيه النظر. كما درست آيات يوسف 31/12 وآل عمران 14/3 والأنعام 52/6 والمنافقون 4/63 والزخرف 35-33/43 لبيان العلاقة بين الظهور والإعجاب والرغبة وطرائق إسناد القيمة. وتبين من التحليل أن مَدَّ الْعَيْنِ

لا يشير إلى مجرد الرؤية الحسية، بل يدل، في ضوء سياق الآيات وتفسيرات المفسرين، على توجه يرتبط بإدانة النظر إلى زينة الدنيا، والرغبة في النعمة الظاهرة، وتحولها إلى موضوع للتمني. وبناء على ذلك، لا تتمثل المشكلة الأخلاقية في رؤية نعم الدنيا، وإنما في تحويل الزينة الظاهرة إلى معيار نهائي للتفوق وموضوع للتمني والرغبة في التملك. أما الأدبيات المعاصرة حول ثقافة الاستهلاك والثقافة البصرية، فلم تُستخدم لتحديد معنى الآيات، بل لتقويم الصلة الراهنة للنتائج المستخلصة من التفسير الكلاسيكي بأنظمة الظهور والمقارنة الاجتماعية والانتباه. وترى الدراسة أن توجيه النظر وفق معايير الإيمان والعبادة وابتغاء رضا الله يمثل جزءاً من البعد الأخلاقي للنظر في القرآن الكريم

الكلمات المفتاحية: التفسير، مدّ العين، أخلاق النظر، زينة الحياة الدنيا، التمني

Giriş

Bu araştırmanın temel problemi, Tâhâ 20/131 ve el-Hicr 15/88'de geçen *meddül-ayn* (وَلَا تَقْدَرَنَّ عَلَيْهِ) ifadesinin sözlük ve bağlam özelliklerini belirlemek; âyet bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurlarını tespit etmek; bu unsurların bakış ahlâkı bakımından taşıdığı anlamı ve Kur'an'daki ilgili anlatımlarla hangi ölçüde ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktır. Kur'an'da bakışa ilişkin klasik tefsir ve fıkıh literatüründe en-Nûr 24/30-31'deki *gaddül-basar* (يَعْضُوا مِنْ أَيْسَارِهِمْ) emri belirgin bir yer tutmakta; çağdaş çalışmalarda da mahremiyet, tesettür ve şehvetli bakış üzerinde durulmaktadır.¹ Buna karşılık başkalarına verilen dünya nimetlerine yönelik bakışın sürdürülmesi, bu nimetlerin temenniye konu edilmesi ve görünür maddî imkânların üstünlük ölçüsü sayılması arasındaki ilişki, söz konusu literatürde daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Servet, tüketim imkânları ve hayat tarzlarının yoğun biçimde görünür kılındığı günümüz şartları da dünya ziynetine yönelik bakışın dikkat, temenni ve değer atfetme biçimleri bakımından incelenmesini önemli kılmaktadır.²

Araştırmamızın amacı, *meddü'l-ayn* ifadesinin sözlük ve bağlam özelliklerini belirlemek, Tâhâ 20/131 ile el-Hicr 15/88'i klasik tefsirler üzerinden karşılaştırmak ve bu âyetlerin gerek Kârûn kıssası gerekse el-Kehf 18/28 ile hangi yönlerden ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın ana inceleme alanını *meddü'l-ayn* ifadeleri, el-Kasas 28/79-82'deki Kârûn kıssası ve el-Kehf 18/28 oluşturmaktadır. Yûsuf 12/31, Âl-i İmrân 3/14, el-En'âm 6/52, el-Münâfikûn 63/4 ve ez-Zuhruf 43/33-35 ise görünürlük, temenni ve değer ölçüsü arasındaki ilişkiye katkıları ölçüsünde tamamlayıcı olarak değerlendirilmiştir.

Konuyla ilgili çalışmaların bir kısmı Kârûn kıssasını servet, dünyevîleşme ve maddî imkânların insan tutumları üzerindeki etkisi bakımından ele almaktadır. Yusuf Macit, kıssayı ekonomik olguların tutum ve davranışlarla ilişkisi açısından incelemekte; Kerim Buladı ise Kârûn örneğini dünyevîleşme ve servet karşısındaki insan tavrı bağlamında değerlendirmektedir. Her iki çalışma da Kârûn'un serveti, ziyneti ve kavminin buna yönelik tutumu üzerinde durmakta; ancak kıssadaki ziynet ve temenni ilişkisini *meddü'l-ayn* âyetleriyle birlikte doğrudan incelememektedir.³

¹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülmelik İbnü'l-Kattân el-Fâsî, *İhkâmü'n-nazar fi ahkâmî'n-nazar bi-hâs-setî'l-basar*, thk. İdris es-Samedî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2012); Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmül-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1405), 5/171-175; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmî 'li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 12/222-238; H. Yunus Apaydın, "Tesettür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/539-540; İsmail Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fikhî Bir Analiz", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23 (2014), 109-111; Ali Soylu, "Kur'ân'da Tesettürün Anlam Alanı", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 835-862; Miriam Kurz, "Lowering the Gaze, Shaping Desires: A Perspective on Islamic Masculinity in Germany", *Muslims in the UK and Europe III*, ed. Paul Anderson - Julian Hargreaves (Cambridge: Centre of Islamic Studies, University of Cambridge, 2017), 38-43.

² Thorstein Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*, çev. Zeynep Gültekin - Cumhur Atay (İstanbul: Babil Yayınları, 2005), 57-60; Marsha L. Richins, "Social Comparison and the Idealized Images of Advertising", *Journal of Consumer Research* 18/1 (Haziran 1991), 75-76, 78-81; James Williams, *Stand Out of Our Light: Freedom and Resistance in the Attention Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 12-25.

3 Yusuf Macit, "Psiko-Sosyal Açından Karun Kıssası: Ekonomik Olguların Tutum ve Davranışlara Etkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 33-68; Kerim Buladı, "Sekülerleşme ya da Dünyevileşme Anaföründe İnsan: Kârûn Örneği", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017), 39-65.

Bakışın ahlâkî boyutuna ilişkin çalışmaların ağırlıklı konusunu ise *gaddü'l-basar*, mahremiyet ve şehvetli bakış oluşturmaktadır. Klasik literatürde İbnü'l-Kattân el-Fâsî'nin (ö. 628/1231) eseri bakışa ilişkin fikhî hükümleri toplu biçimde ele almaktadır. Çağdaş çalışmalarda tesettür, avret mahremiyeti, sanal ortamda görüntü ve şehvetli bakış gibi meseleler incelenmiştir. Miriam Kurz, *gaddü'l-basarı* Almanya'daki Müslüman erkeklik anlayışı ve arzunun şekillenmesi bağlamında ele alırken Christian Lange, Şemsüleimme es-Serahsî'ye (ö. 483/1090) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) ait metinlerden hareketle bakışın ve duyuların hukukî durumunu incelemektedir. Bu çalışmalar bakışın sınırları ve arzunun denetlenmesi konusunda önemli bilgiler sunmakta; ancak başkalarına verilen dünya nimetlerine yönelen bakışı araştırmanın merkezine almamaktadır.⁴

Kur'an'daki göz ve beden dili ifadelerini inceleyen Arapça çalışmalar da konuyla ilgili literatür içinde yer almaktadır. Şehâbeddin Muhammed Nebîl, Kur'an'da gözle ilgili anlatımların taşıdığı anlamları; Usâme Cemîl Abdülğanî Rebâyî'a ise beden dili kapsamında gözle ilişkili kullanımları incelemiştir. Bu araştırmalar Kur'an'daki gözle ilgili ifadeleri ele almakta; ancak *meddü'l-ayn*ın Tâhâ 20/131 ve el-Hicr 15/88'deki kullanımını Kârûn kıssasındaki görünür ziynet ve sahip olma temennisiyle veya el-Kehf 18/28'de bakışın yönüyle birlikte incelememektedir.⁵

Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde Kârûn kıssasının daha çok servet ve dünyevîleşme, bakışın ahlâkî boyutunun mahremiyet ve şehvetli bakış, Kur'an'daki göz ifadelerinin ise beden dili bakımından incelendiği görülmektedir. Bu araştırma, *meddü'l-ayn* ifadesini dünya ziynetine yönelen bakış bakımından ele almakta; Tâhâ 20/131 ile el-Hicr 15/88'i Kârûn kıssası ve el-Kehf 18/28 ile birlikte incelemektedir. Çalışmanın literatüre katkısı, *meddü'l-ayn* terkinin sözlük anlamı ile âyet bağlamında ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurlarını birbirinden ayırması; dünya ziynetine yönelen bakış ise yalnızca görme fiili bakımından değil, bakışın sürdürülmesi, sahip olma temennisi ve görünür olana değer atfedilmesi arasındaki ilişki bakımından incelemesidir. Kârûn kıssasında *meddü'l-ayn* lafzı veya doğrudan bir bakış fiili bulunmadığından bu metinler arasında lafız birliğine dayanan bir ilişki kurulmamaktadır. Kıssa, *meddü'l-ayn*ın anlamını belirleyen doğrudan bir delil olarak değil; görünür ziynet, sahip olma temennisi ve değer ölçüsü arasındaki ilişki bakımından tematik bir karşılaştırma alanı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada kavram merkezli tematik tefsir yöntemi izlenmiştir. Kur'an'daki bir kavramın kök anlamı, geçtiği bağlamlar ve ilişkili ifadelerle birlikte incelenmesi, kavram merkezli tefsir çalışmalarında başvurulan yöntemlerden biridir.⁶ Bu doğrultuda önce medd (م د د) kökü erken dönem Arap dili sözlüklerinden incelenmiş; ardından Kur'an kelimelerine tahsis edilmiş eserler ve sonraki sözlüklerdeki *meddü'l-ayn* kayıtları değerlendirilmiştir. Daha sonra Tâhâ 20/131 ve el-Hicr 15/88, lafız ve bağlam özellikleri ile müfessirlerin açıklamaları bakımından karşılaştırılmıştır. Çalışmada *meddü'l-ayn* terkinin sözlük anlamı ile âyet bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurları birbirinden ayrılmıştır. Bu sebeple medd kökünün diğer kullanımlarında görülen devamlılık anlamı doğrudan *meddü'l-ayn* terkinine taşınmamış; bakışın sürdürülmesi, terkinin kullanımı, âyetlerin bağlamı ve müfessirlerin açıklamaları birlikte değerlendirilerek belirlenen bir anlam unsuru olarak ele alınmıştır. Kârûn

⁴ İbnü'l-Kattân, *İhkâmü'n-nazar fî ahkâmî'n-nazar bi-hâsseti'l-basar*; Apaydın, "Tesettür", 40/539-540; Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fikhî Bir Analiz", 109-111; Soylu, "Kur'an'da Tesettürün Anlam Alanı", 835-862; Kurz, "Lowering the Gaze, Shaping Desires: A Perspective on Islamic Masculinity in Germany", 38-43; Christian Lange, "Al-Sarakhsi (d. ca. 490/1096) on the Protocol of the Gaze", *Islamic Sensory History: Volume 2: 600-1500*, ed. Christian Lange - Adam Bursi (Leiden-Boston: Brill, 2024), 526-533; a.mlf., "Ibn Qayyim al-Jawziyya (d. 751/1350) on the Legal Status of the Senses", *Islamic Sensory History: Volume 2: 600-1500*, ed. Christian Lange - Adam Bursi (Leiden-Boston: Brill, 2024), 554-558.

⁵ Şehâbeddin Muhammed Nebîl, "Delâlâtü luga'ti'l-uyûn fî'l-Kur'âni'l-kerîm", *Excellence Journal for Community & Humanity Sciences* 5/1 (Ağustos 2024), 88-100; Usâme Cemîl Abdülğanî Rebâyî'a, *Lugatü'l-cesed fî'l-Kur'âni'l-kerîm* (Nablus: Câmiatü'n-Necâh el-Vataniyye, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 34.

⁶ Ali Kaya, "Kur'an'da Fücûr Kavramının Anlam Alanı", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim 2022), 772-792.

kissası ve el-Kehf 18/28 ile kurulan ilişki ise lafız ortaklığına değil, görünür ziynet, temenni ve değer ölçüsü arasındaki konu ortaklığına dayandırılmıştır. Çağdaş tüketim, görsel kültür ve dikkat çalışmalarına âyetlerin anlamını belirlemek için değil, dil ve tefsir incelemesinden elde edilen sonuçların günümüzdeki karşılıklarını değerlendirmek amacıyla başvurulmuştur.

1. Dünya Ziyetine Yönelen Bakış ve Temenni

Kur'ân'da arzu, bazı âyetlerde yalnızca insanın iç dünyasında kendiliğinden beliren psikolojik bir yöneliş olarak değil, görünür kılınan dünya ziyetiyle ilişkisi içerisinde de tasvir edilmektedir. Ziyetin sergilenmesi, bakışın bu görünürliğe yönelmesi ve görülen şeyin değer ölçülerini etkilemesi, birbirini tamamlayan unsurlar hâlinde ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde öncelikle *meddû'l-ayn* ifadeleri üzerinden dünya ziyetine yönelen bakışın mahiyeti incelenecek; ardından Kârûn kıssasında görünür servet ile hayranlık ve sahip olma temennisi arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Son olarak görüntünün insanın algısı, değer hükmü ve arzu dünyası üzerindeki etkisine işaret eden diğer âyet örnekleri bu çerçevede ele alınacaktır. Böylece ziyetin görünür kılınması, bakışın yönelimi, hayranlık ve temenni arasındaki ilişkinin Kur'ân'ın dünya ziyetine yönelen bakış hakkında ortaya koyduğu ahlâkî ilkeler içindeki yeri açıklığa kavuşturulacaktır.

1.1. Meddû'l-Ayn İfadesinin Anlamı ve Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde tekrarlanan لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ (*lâ temüddenne ayneyke*) ifadesi,⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı kimselere verilen dünyevî imkânlar karşısında bakışını yönlendirmektedir. el-Hicr sûresinde bu emir, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen yüce Kur'ân ile başkalarına verilen dünya metâi arasındaki değer mukayesesi içerisinde yer alırken Tâhâ sûresinde dünya hayatının ziyeti, onun bir imtihan vesilesi oluşu ve Rabbin vereceği rızkın üstünlüğü ve kalıcılığı bağlamında zikredilmektedir. Her iki âyette ortak bir lafız kullanılmakla birlikte el-Hicr 15/88 vahiy nimeti ile dünya metâi arasındaki değer mukayesesini, Tâhâ 20/131 ise görünür ziyetin imtihan niteliği ile Rabbin rızkının üstünlük ve kalıcılığını öne çıkarmaktadır.⁸

Meddû'l-ayn terkinin anlamını belirleyebilmek için öncelikle *medd* (مَدَّ) kökünün erken dönem sözlüklerindeki kullanımına bakmak gerekir. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) kökün temel anlamları arasında çekme ve uzatmayı zikretmekte; ipin uzaması, suyun çoğalması ve ömrün uzun kılınması gibi örnekler vermektedir.⁹ İbn Düreyd'in (ö. 321/933) مَدَّدْتُ الْحَيْلَ أَمْدُهُ şeklindeki kullanımı kökün fizikî uzatma anlamını, ecel veya sürenin uzatılmasına ilişkin kaydı ise aynı kökün zaman bakımından uzatma anlamındaki kullanımını göstermektedir.¹⁰ İbn Fâris (ö. 395/1004) *medd* kökünün tek bir temel anlama dayandığını; bir şeyi uzatılmasına çekmeye ve bir şeyin başka bir şeyle uzama hâlinde birleşmesine delâlet ettiğini belirtmektedir. Bir nehrin başka bir nehirle beslenerek artması ve akışının uzaması şeklindeki

⁷ el-Hicr 15/88; Tâhâ 20/131.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuh-sin et-Türki (Kahire: Dâru Heçr, 2001), 14/126, 16/213; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426), 6/461-464, 7/321-324; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücihi't-te'vil*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmed (Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs; Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 2/587-588, 3/97-98; Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 19/161, 22/114-115; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr: Tahrîru'l-ma'ne's-sedîd ve tenvîru'l-'akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd* (Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye li'n-Neşr, 1984), 14/81-82, 16/339-340.

⁹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî (b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 8/16.

¹⁰ İbn Düreyd, وَأَمَدَّدْتُ لَكَ فِي الْأَجْلِ: "Senin için süreyi uzattım; yani onu erteledim/geciktirdim." kaydına yer vermektedir. Bu kullanım, kökün fizikî bir nesnenin uzatılmasının yanı sıra belirlenmiş bir sürenin uzatılması anlamında da kullanılabildiğini göstermektedir. Bk. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1987), 1/115.

açıklaması, kökün artış ve devamlılık boyutunu göstermektedir.¹¹ Ezherî'nin (ö. 370/980) aktardığı ipin uzaması, yolculuğun uzun sürmesi ve bir su kaynağının diğerine eklenerek onu artırması gibi kullanımlar da bu anlam alanını teyit etmektedir.¹² Bu veriler, *medd* kökünün uzatma, artırma ve devam ettirme anlamları çevresinde kullanıldığını göstermektedir. Ancak incelenen erken dönem sözlüklerinde *meddü'l-ayn* terkibine dair doğrudan bir açıklamaya rastlanmaması, kökün genel kullanımlarında görülen devamlılık anlamının terkibe doğrudan aktarılmamasını gerektirmektedir. Bu sebeple kökün temel anlamı ile *meddü'l-ayn* terkiбинin Kur'an'daki kullanımında belirginleşen anlam unsurları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Kur'an kelimelerine tahsis edilmiş eserlerde, kökün genel anlamıyla *meddü'l-ayn* terkiби arasındaki bağ daha açık biçimde kurulmaktadır. Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *medd*in aslını "çekme" (el-cerr) olarak belirlemekte; uzayan zaman için kullanılan müddet, nehrin suyunun artması ve başka bir nehir tarafından beslenmesi gibi kullanımların ardından مَدَدْتُ عَيْنِي إِلَى كَذَا ifadesini kaydetmekte ve Tâhâ 20/131'deki "ve lâ temüddenne ayneyke" ibaresini örnek vermektedir. Bu kayıt, *medd* fiilinin gözle kullanıldığında bakışın belirli bir şeye doğru uzatılmasını/yöneltilmesini ifade ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Râgıb'ın açıklamasında rağbet ve temenni, terkiбин doğrudan sözlük karşılığı olarak verilmemektedir.¹³ Hasan Mustafavî (ö. 1426/2005) ise kökün ortak anlamını, bir şeyin dışarıdan belirli bir yöne veya çeşitli yönlerle doğru genişletilmesi şeklinde açıklamakta ve Tâhâ 20/131'deki ifadeyi belirli bir maddî yöne doğru uzanma kapsamında değerlendirmektedir. Bu yorum, kökün uzatma anlamı ile âyetteki yönelme arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.¹⁴

Görmeyle ilgili kayıtlar Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), İbn Sîde (ö. 458/1066) ve İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) sözlüklerinde de yer almaktadır. Cevherî'nin قَدَر مَدِّ الْبَصَرِ، أَي مَدَى الْبَصَرِ kaydı, gözün ulaşabildiği mesafeyi belirtmekte; bakışın belirli bir nesneye yönelmesi veya onun üzerinde sürdürülmesi hakkında doğrudan bilgi vermemektedir.¹⁵ İbn Sîde ise مَدَّ بَصَرَهُ إِلَى الشَّيْءِ: مَدَّ بَصَرَهُ بِهٖ إِلَيْهِ ifadesiyle *medd* fiilinin bakışa nispet edildiği kullanımı kaydetmekte ve ardından el-Hicr 15/88'deki "lâ temüddenne ayneyke" ibaresini örnek vermektedir.¹⁶ İbn Manzûr da aynı açıklamayı ve âyet örneğini aktarmaktadır.¹⁷ Bu kayıtlar, *medd* fiilinin basar kelimesiyle birlikte kullanıldığında bakışın belirli bir şeye doğru uzatılmasını ve yöneltilmesini ifade ettiğini göstermektedir. Bakışın söz konusu nesne üzerinde sürdürülmesi ise bu sözlük kayıtlarında açıkça yer almamaktadır. Bu anlam unsuru, kökün genel kullanımlarından doğrudan çıkarılmamalı; âyetlerin bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Geç dönem sözlük geleneğinde, bakışa eşlik eden rağbet unsuru daha açık biçimde kaydedilmiştir. Zebîdî (ö. 1205/1791), *medd*i "bakışın bir şeye doğru yönelmesi" şeklinde açıklamakta; Fîrûzâbâdî'nin *Besâiru zevi't-temyîz fî letâ'ifi'l-Kitâbi'l-azîz* ile İbnü'l-Kattâ'ın *Tehzîbü Kitâbi'l-ef'âl* adlı eserlerinde yer alan bir kaydı aktararak نَظَرْتُهٗ رَاغِبًا فِيْهِ ifadesini aktarmaktadır.¹⁸ Bu kullanım, bakışın bir şeye rağbetle yönelmesini de ifade edebildiğini göstermektedir. Ancak rağbet, *medd* kökünün erken dönem sözlüklerinde verilen temel karşılığı değildir; bakışın belirli bir nesneye yönelmesiyle ilgili kullanımda ve âyetin dünya ziyneti

¹¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvî el-Hemedânî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1389-1392/1969-1972), 5/269.

¹² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed İvaz Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 14/59.

¹³ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Sâmiyye, 1412), 763.

¹⁴ Hasan Mustafavî, *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-kerîm* (Tahran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, 1401), 11/53-54.

¹⁵ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 2/537.

¹⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîti'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 9/288.

¹⁷ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1994), 3/397.

¹⁸ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ - el-Meclisü'l-Vatânî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1385-1422/1965-2001), 9/155.

bağlamında ortaya çıkan bir anlamdır. Dolayısıyla meddül-aynı sözlük düzeyinde doğrudan “temenni etmek” şeklinde karşılamak isabetli değildir.

Müfessirler ise sözlüklerdeki “yönelme” anlamını âyetlerin bağlamında beğeni ve temenniyle ilişkilendirmiştir. Zemahşerî (ö. 538/1144), bakışın dünya metâna uzatılmasını görülen nimete duyulan beğeni ve benzerinin temenni edilmesiyle açıklamaktadır.¹⁹ İbn Atıyye (ö. 541/1147) de gözlerin uzatılmasına temenninin eşlik ettiğini belirtmektedir.²⁰ Bu yorumlar, sözlüklerde belirlenen yönelme anlamının dünya ziyeti bağlamında rağbet ve temenniyle ilişkili hâle geldiğini göstermektedir.

el-Hicr 15/88'in bağlamı, *meddül-ayn* yasağını vahiy nimeti ile dünya metâi arasındaki değer mukayesesi içinde temellendirmektedir. Bir önceki âyette Hz. Peygamber'e *seb'u'l-mesânînin* ve yüce Kur'an'ın verildiği bildirildikten sonra, inkârcılardan bazı kesimlere verilen dünyevî imkânlar *“gözlerini uzatmaması”* istenmektedir.²¹ Zemahşerî, İbn Atıyye, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) bu sıralamayı Kur'an ile yetinme ve vahiy nimetini dünya metândan üstün tutma şeklinde açıklamaktadır.²² İbn Atıyye'nin aktardığı ifadeyle kendisine Kur'an verilen kimsenin başkasına daha üstün bir şey verildiğini düşünmesi “büyüğü küçültmek, küçüğü büyütmek” anlamına gelmektedir.²³ Başkalarına verilen maddî imkânların temenni edilmesi, böylece yalnızca belirli bir mala yönelik arzu olmaktan çıkarak vahiy nimeti ile dünya metâi arasındaki değer sıralamasının bozulması anlamına gelmektedir.

Tâhâ 20/131 ise aynı emri dünya hayatının ziyeti, bu ziyetin imtihan oluşu ve Rabbin rızkının üstünlüğü üzerinden açıklamaktadır. Zemahşerî ve Beyzâvî (ö. 685/1286) *zehratül-hayâtî'd-dünyâ* teribini dünya hayatının ziyeti, parlaklığı ve göze hoş gelen görünüşüyle ilişkilendirmektedir. Âyette bazı kesimlere verilen bu imkânların onları sınamak amacıyla verildiğinin bildirilmesi, görünür refahın ilâhî üstünlüğün doğrudan göstergesi sayılmayacağını ortaya koymaktadır. Beyzâvî, “bakışın uzatılması”nı görülen imkânın beğenilmesi ve benzerinin temenni edilmesiyle açıklarken söz konusu ziyetin bir imtihan vasıtası olduğunu belirtmektedir. Zemahşerî ise “*Rabbinin rızkı*”nı âhirette saklanan sevap yahut İslâm ve nübüvvet nimeti olarak yorumlamakta; bunun dünya nimetlerinden daha hayırlı ve kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Böylece âyet, görünür ziyetin karşısına hayır ve kalıcılığı esas alan bir değer ölçüsü yerleştirmektedir.²⁴

Bu açıklamalar, bir nesnenin görme alanına girmesi ile bakışın onun üzerinde sürdürülmesi arasında ayırım yapılmasını mümkün kılmaktadır. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), “*lâ temüddenne*” ifadesinin “*lâ tenzur*”dan daha güçlü olduğunu; bakışın uzatılmasının devamlılık ve beğeni taşıdığını, sıradan bakışın ise bu unsurlar bulunmaksızın gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.²⁵ Ansızın karşılaşılan bir şeyden gözün çevrilebilmesini örnek vermesi, yasağın görme fiilinden çok bakışın devam ettirilmesine yöneldiğini göstermektedir. Dolayısıyla bakışın sürdürülmesi, medd kökünün sözlük anlamından doğrudan çıkarılmış bir sonuç değil; teribin âyetlerdeki kullanımı ve müfessirlerin açıklamalarıyla belirginleşen bir anlam unsurudur. Beğeni, rağbet ve temenni medd kökünün doğrudan sözlük karşılıkları değil,

¹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/587-588, 3/97-98.

²⁰ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422), 3/374, 4/70.

²¹ el-Hicr 15/87-88.

²² Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/587-588; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/374; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/161; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'ikü't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/198.

²³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/374.

²⁴ Tâhâ 20/131; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/97-98; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Mer'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1998), 4/43; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/70.

²⁵ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîr fî't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 7/399-400.

terkibin dünya metâi bağlamında belirginleşen anlamlarıdır. Buna göre âyetlerde sınırlandırılan, dünya nimetlerinin görülmesi değil, bakışın bu nimetler üzerinde sürdürülmesi ve görülen nimetin temenni konusu hâline getirilmesidir.

el-Hicr 15/88 ile Tâhâ 20/131 birlikte değerlendirildiğinde görünür dünya ziyneti ile vahiy nimeti ve Rabbin rızkı arasında bir değer mukayesesi kurulduğu görülmektedir. Râzî'nin Tâhâ 20/131'i açıklarken Kârûn'un ziyneti karşısında “*Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi.*” şeklindeki söyleme atıfta bulunması, görünür nimet ile sahip olma temennisi arasındaki ilişkinin klasik tefsirde de kurulduğunu göstermektedir.²⁶ Kârûn kıssasında *meddül-ayn* lafzı ve doğrudan bir bakış fiili yer almamakla birlikte ziynetin görünür kılınması, dünya hayatını isteyenlerin temennisi ve ilim sahiplerinin farklı bir değer ölçüsü ortaya koyması, iki metin arasında tematik ilişki kurulmasına imkân vermektedir. Bu ilişki, lafız veya bakışın sürdürülmesi bakımından değil; görünür ziynet, sahip olma temennisi ve değer ölçüsü bakımından kurulmaktadır. Bu sebeple Kârûn kıssası, *meddül-ayn*ın anlamını belirleyen doğrudan bir delil olarak değil, bu unsurlar arasındaki ilişkinin Kur'ân'daki tematik bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

1.2. Kârûn Kıssasında Ziynet ve Temenni

Kârûn kıssasında görünür ziynet ile sahip olma temennisi arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek için el-Kasas 28/79'daki sahnenin önceki âyetlerle birlikte okunması gerekir. Kısasanın bu bölümünde Kârûn'un büyük serveti, kavmine karşı taşkınlığı ve kendisine verilen nimeti kendi bilgisine nispet etmesi anlatılmaktadır. Kavminin uyarıları serveti reddetmeye değil, onu âhîret yurdunu kazanmaya, iyilik yapmaya ve bozgunculuktan kaçınmaya vesile olacak biçimde kullanmaya yöneliktir. Kârûn'un cevabı ise serveti ilâhî ihsan ve sorumluluk bağlamından kopararak kendi bilgisine nispet ettiğini göstermektedir. Böylece el-Kasas 28/79'daki ziynet sahnesinden önce servete ilişkin iki farklı değer anlayışı kurulmakta; anlatı, servete sahip olmaktan onun ziynet içinde toplumsal görünürlük kazanmasına geçmektedir.²⁷

Kârûn'un ziyneti içinde kavminin karşısına çıktığının bildirilmesi, servetin ziynet aracılığıyla toplumsal görünürlük kazandığı sahneyi tasvir etmektedir. Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), renkli elbiseler, süslü binekler ve kalabalık maiyete ilişkin çeşitli rivayetler nakletmektedir.²⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), ayrıntıların kesin olarak bilinemeyeceğini, Râzî ise birbiriyle uyuşmayan tasvirlerin terk edilerek Kur'ân'ın bildirdiği kadarıyla yetinilmesini daha isabetli bulmaktadır.²⁹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr (ö. 1393/1973), çıkışın kibir ve üstünlük tavrı taşıdığını; ziynetin elbise, koku, binek, silah ve hizmetçiler gibi güzellik ve övünme vasıtalarını kapsadığını belirtmektedir.³⁰ Bu açıklamaların ortak noktası, tarihsel ayrıntılardan ziyade Kârûn'un maddî gücünün dikkat çekici bir bütünlük içinde kavminin karşısında görünür kılınmasıdır. Ziynet böylece serveti bildiren bir unsur olmanın ötesinde onu toplumsal bakışa açan bir görünürlük biçimi hâline gelmektedir.

Kârûn'un ziynet içindeki çıkışının ardından söz alanlar, Kur'ân'da “*dünya hayatını isteyenler*” şeklinde nitelendirilmektedir. Bu niteleme, “*Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi.*”³¹ sözünün yalnızca karşılaşılan görünümün meydana getirdiği anlık bir tepki olmadığını, dünya hayatını merkeze alan bir değer yönelimiyle ilişkili bulunduğunu göstermektedir. Bu yönelişin bazı müfessirlerce olumsuz bir kıskançlık duygusundan ziyade gıpta olarak değerlendirilmesi, istenenin Kârûn'un nimetten mahrum kalması değil, benzerine sahip olunması olduğunu göstermektedir. “*Şüphesiz o, büyük bir nasip sahibidir.*” değerlendirmesi ise servetin büyük bir dünyevî pay ve baht göstergesi olarak anlamlandırıldığını ortaya koymakta; tefsirlerde *hazzın* dünyadan pay, nasip ve baht şeklinde açıklanması da bunu

²⁶ el-Kasas 28/79; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/114-115; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/587-588, 3/97-98.

²⁷ el-Kasas 28/76-79; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/429-432; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/297-300; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/13-16; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 8/322-327.

²⁸ el-Kasas 28/79; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/328-330.

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 8/200; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/16-17.

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/182-183.

³¹ el-Kasas 28/79.

desteklemektedir.³² Böylece görünür ziynet, dünya hayatını temel ölçü sayanların değer dünyasında olumlu bir değer hükmü ve sahip olma temennisiyle birleşmektedir. Kıssa, sahip olma temennisinin yalnızca ziynetin görünür hâle gelmesiyle açıklanamayacağını; görülen şeye yüklenen değer de bu temenninin biçimlenmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Çağdaş Türkçe çalışmalarda da Kârûn'un görünür ihtişamının hayranlık, maddî üstünlük hükmü ve benzerine sahip olma temennisiyle birleştiği; bu yönelişin kişinin dünya hayatına ilişkin değer ölçüleriyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir.³³

Buna karşılık aynı ziynet sahnesine şahit olan “kendilerine ilim verilenler”, Kârûn'un servetini nihaî üstünlük ölçüsü saymamış; “*İman edip sâlih amel işleyen kimse için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır.*”³⁴ diyerek onu farklı bir değer sıralamasında yeniden konumlandırmıştır. Dünya hayatını isteyenler serveti büyük bir pay olarak görürken ilim verilenler değeri iman, sâlih amel ve Allah katındaki karşılıklı bulmaktadır. Mâtürîdî, onların ayırt edici niteliğini ilmin faydasına erişmeleri ve ziyneti temenni edenleri uyarmaları üzerinden açıklamaktadır. Râzî ise ilâhî sevabın fayda, zararlı unsurlardan arınmışlık ve devamlılık bakımından dünyevî nimetten üstün olduğunu belirtmektedir.³⁵ Buna göre kıssadaki karşıtlık zenginlik ile yoksulluk arasında değil, görünür serveti nihaî başarı ölçüsü sayan anlayış ile değeri ilâhî sevap üzerinden kuran anlayış arasındadır. Âyetin devamındaki “*Buna ancak sabredenler kavuşturulur.*”³⁶ ifadesine ilişkin farklı yorumlar da bu değer yönelimini korumanın dünya ziynetinin çekiciliği karşısında sabır gerektirdiği noktasında birleşmektedir.³⁷ Böylece kıssa, görünür servetin insanlar üzerinde zorunlu olarak aynı etkiyi meydana getirmediğini; görülen şeyin anlam ve değerinin, kişinin sahip olduğu bilgi ve benimsediği değer dünyası doğrultusunda farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Kârûn'un eviyle birlikte yere geçirilmesi, daha önce “büyük nasip” sayılan maddî imkânların sahibini ilâhî azap karşısında koruyamadığını; onu savunacak topluluğun bulunmaması ise servet ve maiyetin sınırını göstermektedir. Daha önce Kârûn'a verilen benzerini temenni edenler, bu âkıbetin ardından Allah'ın dilediğine rızık genişletip dilediğine daralttığını söyleyerek önceki değerlendirmelerindeki yanılgıyı fark etmişlerdir. Zemahşerî ve Nesefî *veyke 'enne* ifadesini hatalarını anlama ve pişmanlıkla ilişkilendirirken Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) rızık genişliğinin üstünlük, darlığının ise değersizlik göstergesi olmadığını vurgulamaktadır. Temenni edilen servetin kendilerine verilmemesi, “*Allah bize lütufta bulunmasaydı bizi de yere geçirirdi.*”³⁸ sözüyle ilâhî bir koruma olarak yeniden anlamlandırılmıştır.³⁹ Bu dönüşüm neticesinde mahrumiyet gibi görülen durum nimet, “büyük nasip” sayılan zenginlik ise sahibini koruyamayan geçici bir imkân olarak değerlendirilmiştir.

Kârûn kıssasında *meddü'l-ayn* ifadesi veya doğrudan bir bakış fiili yer almamaktadır. Bununla birlikte servetin ziynet içinde toplumsal görünürlük kazanması, dünya hayatını isteyenlerin onu büyük bir nasip sayarak benzerine sahip olmayı temenni etmesi ve ilim verilenlerin farklı bir değer ölçüsü ortaya koyması, kıssa ile *meddü'l-ayn* âyetleri arasında görünür ziynet, temenni ve değer ölçüsü bakımından tematik bir karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir. Kıssa, görünür servetin tek başına ve zorunlu olarak sahip olma temennisine yol açmadığını; temenninin görülen şey ile ona yüklenen değer arasındaki ilişkide biçimlendiğini

³² el-Kasas 28/79; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/331; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/434; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/18-19; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/183.

³³ Buladı, “Sekülerleşme ya da Dünyevileşme”, 57; Macit, “Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası”, 63-66.

³⁴ el-Kasas 28/80.

³⁵ el-Kasas 28/80; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/200; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/18.

³⁶ el-Kasas 28/80.

³⁷ el-Kasas 28/80; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/433; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/302; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/18; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 8/330.

³⁸ el-Kasas 28/82.

³⁹ el-Kasas 28/81-82; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/434; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/660; Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7/27.

göstermektedir. Kârûn'un âkıbeti de görünür imkânlarla yüklenen değerlerin onların kaynağı, sınnırı ve sonucu dikkate alınarak yeniden değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan Kârûn kıssası, *meddü'l-ayn*ın anlamını belirleyen doğrudan bir delil değil, görünür ziynet ile sahip olma temennisi arasındaki ilişkinin Kur'an'daki tematik bir karşılaştırma alanıdır.

1.3. Kur'an'da Görünürlük, Hayranlık ve Arzu

Kârûn kıssasında görünür ziynetin sahip olma temennisi ve değer hükmüyle birleşmesi, görünür olanın insan üzerindeki etkisinin nesnenin kendisinden ibaret olmadığını; ona yüklenen değerlerin de bu etkide belirleyici olduğunu göstermektedir. Yûsuf 12/31, aynı meselenin servet ve maddî imkândan farklı bir bağlamdaki görünümünü sunmaktadır. Burada öne çıkan husus, görülen bir imkâna sahip olma temennisi değil, Hz. Yûsuf'la (a.s.) karşılaşmanın kadınlarda meydana getirdiği yoğun hayretin hem onun hakkındaki değer hükmünde hem de sürmekte olan davranışlarında belirginleşmesidir. Bu sebeple iki kıssa aynı sürecin birbirini takip eden örnekleri olarak değil, görünür olanın farklı nesne ve bağlamlarda farklı tepkilerle ilişkilendirilebildiğini gösteren anlatımlar olarak değerlendirilmelidir. Yûsuf kıssasının bu bölüm bakımından önemi de *meddü'l-ayn*ın anlamını açıklamasından değil, görünürlük ile hayranlık ve değer hükmü arasındaki ilişkinin başka bir biçimini ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

Yûsuf 12/31'de kadınların tepkisi, "*Onu gördüklerinde gözlerinde büyüttüler ve ellerini kestiler.*" ifadesiyle doğrudan Hz. Yûsuf'u (a.s.) görmelerine bağlanmaktadır. Müfessirlerin *ekbernehû* ifadesi hakkındaki açıklamalarında Hz. Yûsuf'un (a.s.) güzelliğinin olağan beşerî ölçünün üzerinde görülmesi, onun yüceltilmesi ve bu güzellik karşısında hayrete düşülmesi anlamları öne çıkmaktadır. Taberî, kadınların Hz. Yûsuf'u (a.s.) büyük görmelerinin meydana getirdiği şaşkınlık içinde ellerini kestiklerini belirtirken Râzî, Âlûsî ve Bursevî el kesme fiilini, onu gördüklerinde duydukları yoğun hayret ve şaşkınlıkla ilişkilendirmektedir.⁴⁰ Böylece kadınların hayretlerinin ellerini kesmelerine yol açacak ölçüde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Kadınların "*Hâşâ! Bu bir beşer değildir; bu ancak değerli bir melektir.*"⁴¹ sözleri ise hayretlerinin Hz. Yûsuf (a.s.) hakkındaki değerlendirmelerine de yansıdığını göstermektedir. Taberî, kadınların insanlar arasında benzerini görmedikleri bir güzellikle karşılaştıkları için Hz. Yûsuf'u (a.s.) alışılmış beşer görünümünün dışında değerlendirdiklerini belirtmektedir. Mâtürîdî güzel ve üstün olanın meleğe nispet edilmesine dikkat çekerken Zemahşerî, Ebû Hayyân ve Ebüssuûd meleğe benzetmeyi Hz. Yûsuf'un (a.s.) güzelliğini ulaşılabilecek en yüksek dereceyle ifade eden mübalağalı bir değerlendirme olarak açıklamaktadır.⁴² Bu bakımdan âyette görünür güzellik yalnız hayret meydana getiren bir unsur olarak kalmamakta; görülen kişi hakkında olağan ölçüyü aşan bir değer hükmüyle de birleşmektedir. Yûsuf 12/31'in bu çalışma açısından katkısı, görünür olanın yalnızca algılanan bir unsur olarak kalmayıp hayret, davranış ve görülen kişiye ilişkin değer hükmüyle birlikte anlam kazandığını göstermesidir.

Yûsuf 12/31'de görünür güzelliğin hayret ve değer hükmüyle birleşmesi öne çıkarken Âl-i İmrân 3/14, dünya hayatında insanın ilgisini çeken kişi ve imkânların nasıl rağbet ve arzu konusu hâline gelebildiğini daha geniş bir çerçevede ortaya koymaktadır. Âyette kadınlar, evlât, biriktirilmiş altın ve gümüş, seçkin atlar, hayvanlar ve ekinler sıralanmakta; bütün bunlara yönelik sevginin insanlara süslü gösterildiği bildirilmektedir. Zemahşerî, söz konusu nesnelerin *şehavât* olarak adlandırılmasını, onların güçlü biçimde arzu edilmesi ve kendilerinden yararlanmaya rağbet gösterilmesiyle açıklamaktadır. Râzî de *hubbü's-şehavât* terkiibini, insanın bu nesnelere yönelik güçlü meyli çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu açıklamalar, âyette

⁴⁰ Yûsuf 12/31; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/124-126; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/449-450; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'îl-mesânî*, thk. Mahmûd Şükrü el-Âlûsî (Mısır: İdâretü't-Tibâati'l-Müniriyye, ts.), 6/418-420; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 4/246-248.

⁴¹ Yûsuf 12/31.

⁴² Yûsuf 12/31; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/128-130; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/234; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/465-466; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 6/418-420; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/271-272.

sayılan unsurların yalnızca dünya hayatında mevcut nimetler olarak zikredilmediğini; insanın bunlara yönelmesiyle rağbet ve arzu konusu hâline gelebildiklerini göstermektedir.⁴³

Bu yönüyle Âl-i İmrân 3/14, Kârûn kıssasında belirli bir olay üzerinden görülen görünlük ve temenni ilişkisinin daha genel bir arzu alanındaki karşılığını ortaya koymaktadır. Kârûn kıssasında ziynet içinde görünür hâle gelen servet, dünya hayatını isteyenlerde “*Keşke Kârûn’a verilenin bir benzeri bize de verilseydi.*” şeklinde açık bir sahip olma temennisiyle karşılık bulurken Âl-i İmrân 3/14’te kadın, evlât, servet, binek ve üretim imkânları gibi farklı dünya nimetlerine yönelik sevginin tezyin edilmesi söz konusudur. Mâtürîdî’nin bu yönelişi insan tabiatındaki meyille ilişkilendirmesi de söz konusu nimetlerin insanda rağbet uyandırabilmesini açıklamaktadır. Böylece âyet, dış dünyadaki cazip unsurların insan açısından yalnızca görülen veya karşılaşılan şeyler olarak kalmayıp sevgi, rağbet ve arzu konusu hâline gelebileceğini göstermektedir. Âyetin sonunda bütün bu unsurların “*dünya hayatının metâi*” olarak nitelendirilmesi ise onların arzu edilebilir oluşunu ortadan kaldırmamakta; arzu edilen şey ile ona yüklenen değer arasındaki farkı belirginleştirmektedir.⁴⁴

Buraya kadar incelenen örnekler, görünür olan ile insanın yönelişi arasındaki ilişkinin tek biçimli olmadığını göstermektedir. *Meddû'l-ayn* ifadelerinde başkalarına verilen dünya ziyetine yönelen bakışın sınırlandırılması; Kârûn kıssasında görünür servetin sahip olma temennisiyle birleşmesi; Yûsuf 12/31’de görünür güzelliğin yoğun hayret ve yüksek değer hükümüyle karşılanması; Âl-i İmrân 3/14’te ise dünya hayatının çeşitli nimetlerinin sevgi, rağbet ve arzu konusu hâline gelmesi öne çıkmaktadır. Bu örneklerin ortak noktası, dış dünyadaki şeylerin insan açısından yalnızca görülen veya karşılaşılan unsurlar olarak kalmayabilmesi; insanın yönelişiyle hayranlık, temenni veya arzu konusu hâline gelebilmesidir. Bu bakımdan *meddû'l-ayn* âyetlerinde dünya ziyetine yönelen bakışın sınırlandırılması da görülen nimetin yalnızca görme alanına girmesiyle değil, rağbet, temenni ve değer atfının konusu hâline gelmesiyle birlikte değerlendirilmelidir.

2. Kur'ân'da Bakışın Sınırlandırılması ve Yöneltilmesi

Birinci bölümde dünya ziyetinin görünür hâle gelmesiyle bakış, hayranlık, temenni ve değer hükmü arasında kurulabilen ilişkiler incelenmiştir. Kur'ân'ın bu ilişki karşısındaki ahlâkî yönlendirmesi ise görme fiilini bütünüyle sınırlandırmak veya dünya nimetlerini değersizleştirmekten ibaret değildir. Asıl vurgu, bakışın neyin üzerinde sürdürüldüğü, görünür olana hangi değer yüklenildiği ve dikkatin hangi ölçülere göre yönlendirildiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede Kur'ân, dünya ziyetini nihaî üstünlük ölçüsü saymayı sınırlandırmakta; yakınlık ve dikkatin iman, kulluk ve Allah'ın rızâsını arama ölçülerine göre kurulmasını istemektedir. Bu bölümde söz konusu ahlâkî yönlendirme, ilgili âyetler ve klasik tefsirlerin ortaya koyduğu yorumlar çerçevesinde bakışın hangi kişi ve değerlere yöneltildiği bakımından ele alınacaktır.

Bu yönlendirmenin en açık örneklerinden biri el-Kehf sûresinin 28. âyetidir. Âyette Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Allah'ın rızâsını isteyerek sabah akşam Rablerine dua eden kimselerle birlikte bulunması emredilirken dünya hayatının ziyetini gözeterek gözlerinin onları aşıp başkalarına yönelmemesi istenmektedir. Klasik müfessirler, âyette yer alan *وَلَا تُغْضِ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ* ifadesini,⁴⁵ bakışın bu kimselerden çevrilmemesi şeklinde açıklamışlardır. Bunun yanında emri, bu müminlerin terk edilerek servet ve nüfuz sahiplerine yönelinmemesi bağlamında değerlendirmişlerdir. Taberî, söz konusu ifadeyi gözlerin bu müminlerden başkalarına çevrilmemesi ve onları aşarak diğer kimselere yönelmemesi şeklinde açıklamakta; âyetin devamındaki dünya ziyetini isteme kaydını da toplumun ileri gelenleriyle bir arada bulunma arzusuyla

⁴³ Âl-i İmrân 3/14; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/322; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/342-343; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/159-160.

⁴⁴ el-Kasas 28/79; Âl-i İmrân 3/14; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/322; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/342-343; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/159-160.

⁴⁵ el-Kehf 18/28.

ilişkilendirmektedir.⁴⁶ İbn Atıyye ise gözlerin bu kimseleri aşarak dünya ehline ve kâfirlerin dikkat çekici dış görünüşlerine yönelmemesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁷

Zemahşerî, âyetteki yönlendirmenin dilsel ve toplumsal boyutunu daha belirgin hâle getirmektedir. Âyetin nüzûl bağlamında aktarılan ileri gelenlerin fakir müminlerin Hz. Peygamber'in meclisinden uzaklaştırılmasını istemeleri, bakışın yönü ile insanlara atfedilen değer arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Zemahşerî, *وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ* ifadesinde *ta'dü* fiilinin *an* harf-i cerriyle kullanılmasını, bu kimseleri aşarak başkalarına yönelme ve onlardan yüz çevirme anlamlarını bir arada ifade eden bir tazmin örneği olarak açıklamaktadır.⁴⁸ Buna göre yasak, fakir müminlerin yıpranmış kıyafetleri sebebiyle küçümsenmesini ve gözlerin zenginlerin kıyafetlerine ve dikkat çekici görünüşlerine yönelmesini de kapsamaktadır. Ebû Hayyân, Zemahşerî'nin tazmin açıklamasını dil bilgisi bakımından tartışmakla birlikte âyetin maksadını, bakışın müminlerden çevrilerek dünya ehline yöneltilmemesi şeklinde belirlemekte; gözlerin ifadede özellikle zikredilmesini de kişiye gösterilen ilgi ve yönelişin gözler vasıtasıyla gerçekleşmesiyle ilişkilendirmektedir.⁴⁹ Bu açıklamalar, âyetle yalnızca gözün fizikî hareketinin konu edilmediğini göstermektedir. Eleştirilen yöneliş, sade görünüşlü müminlerin dikkatin dışında bırakılması ve ilginin servet ve toplumsal itibarıyla öne çıkan kimselere yöneltilmesidir. Bu nedenle bakışın bir kişiden diğerine çevrilmesi, hangi insana yakınlık ve değer atfedileceğine ilişkin ahlâkî bir tercih de içerebilmektedir.

el-Kehf 18/28'deki yönlendirme, benzer ifadelerle el-En'âm 6/52'de de yer almakta ve iki âyet birlikte değerlendirildiğinde toplumsal yakınlığa ilişkin tamamlayıcı bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. el-En'âm sûresinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.), sabah akşam Rablerine dua eden ve O'nun rızâsını isteyen kimseleri yanından uzaklaştırmaması emredilirken el-Kehf sûresinde aynı niteliklerle tanımlanan kimselerle birlikte bulunması ve gözlerinin onları aşıp başka tarafa yönelmemesi istenmektedir. Mâtürîdî, müşrik ileri gelenlerinin fakir müminlerin meclisten uzaklaştırılması yönündeki taleplerini aktarırken el-En'âm 6/52 ile el-Kehf 18/28'i aynı bağlamda değerlendirmektedir.⁵⁰ Râzî, el-En'âm âyetinde bu kimselerin kovulmasının yasaklandığını, el-Kehf âyetinde ise onlarla birlikte bulunma ve bu beraberliğe sabretme emrinin verildiğini belirtmektedir. Ebû Hayyân ile İbn Âşûr ise el-Kehf âyetindeki emrin daha kuvvetli oluşuna dikkat çekmektedir. Ebû Hayyân bunu "*ma'a*" edatının beraberlik ve uyum anlamı ile sabır emrinin gösterdiği ihtimam üzerinden açıklarken İbn Âşûr, "*vasbir nefseke*" ifadesini söz konusu müminlerle sürekli beraber bulunma emri olarak yorumlamaktadır.⁵¹ İki âyet birlikte, statüsü düşük görülen müminlerin yalnızca dışlanmamasını değil, onlarla beraberliğin sürdürülmesini ve yakınlığın görünür nüfuza göre belirlenmemesini istemektedir. Bu karşılaştırma, bakış ahlâkının yalnızca dışlamayı önlemediğini; dikkatin kimlere yöneltileceğini de kulluk ve Allah'ın rızâsını arama ölçüsüne bağladığını göstermektedir.

el-Kehf 18/28 ve el-En'âm 6/52, sade görünüş ve düşük toplumsal statünün hakiki değeri örtmeyeceğini ortaya koyarken el-Münâfikûn 63/4, görünüşün ters yönde de yanıltıcı olabileceğini göstermektedir. Âyetle münâfikların görüldüklerinde bedenlerinin beğeni uyandırması, konuştuklarında ise sözlerine kulak verilmesi, dış görünüş ile hitabetin insan hakkındaki ilk değerlendirmeyi güçlü tarzda etkileyebileceğine işaret etmektedir. Taberî, bedenlerinin beğenilmesini düzgün yaratılışları ve güzel görünüşleriyle, sözlerinin dinlenmesini ise konuşmalarının insanlar üzerinde bıraktığı etkiyle açıklamakta; buna karşılık "*dayandırılmış kütükler*"⁵² (*كُتُبٌ مُّسَنَّدَةٌ*) benzetmesini onların ilim, anlayış ve akıldan yoksun oluşlarıyla ilişkilendirmektedir. Mâtürîdî de güzel görünüş ve etkileyici hitabet gibi nimetlere sahip olduklarını

⁴⁶ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 15/237-239.

⁴⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/512.

⁴⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/717-718. Tazmin, bir fiilin kendi anlamıyla birlikte başka bir fiilin anlamını da içerecek biçimde kullanılmasıdır.

⁴⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 7/166-167.

⁵⁰ el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/92.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/92; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/455; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 7/167; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/304.

⁵² el-Münâfikûn 63/4.

belirtmekte; onun açıklaması, hakikati kabul etmeyen bir iç yapı sebebiyle bu özelliklerin kişiye tek başına ahlâkî değer kazandırmadığını göstermektedir. Zemahşerî ise dışarıdan dikkat çeken bedenleri ve belâgatli konuşmalarıyla insanlarda beğeni uyandıran bu kimselerin iman ve hayırdan yoksun oluşlarını “*dayandırılmış kütükler*” benzetmesiyle açıklamakta; böylece görünür çekicilik ile hakiki değer arasındaki belirgin karşıtlığı ortaya koymaktadır. İbn Âşûr’a göre de âyet, görünür suretlerin aldatıcı etkisine karşı bir uyarı niteliği taşımakta; beğenilen beden ve dinlenen sözün kişide akıl, cesaret, ilim ve dirayet bulunduğuna tek başına delâlet etmeyeceğini göstermektedir.⁵³ Bu karşılaştırma, sade görünüş sebebiyle hakiki değer gözden kaçırılması kadar etkileyici beden, hitabet ve toplumsal görünürlük sebebiyle kişiye sahip olmadığı bir üstünlüğün yüklenmesinin de reddedildiğini göstermektedir. Buna göre insan hakkındaki değer hükmü, görünüş ve hitabetten ziyade iman, kulluk ve ahlâkî yetkinlik esaslarına bağlanmaktadır.

Kişiler hakkındaki bu ölçü, ez-Zuhruf 43/33-35’te maddî ihtişamın değerlendirilmesine taşınmaktadır. ez-Zuhruf sûresinde bu âyetlerden önce müşriklerin Kur’ân’ın iki şehirden nüfuz sahibi bir kişiye indirilmesi gerektiği yönündeki itirazları aktarılmakta; böylece servet ve toplumsal mevki, peygamberliğe liyakatin ölçüsü olarak ileri sürülmektedir. ez-Zuhruf 43/33-35’te ise gümüş tavanlar, bunlara eşlik eden merdivenler, kapılar, üzerinde yaslanan koltuklar ve çeşitli ziynet unsurları tasvir edilmekte; ardından bütün bunların dünya hayatının metânından ibaret olduğu bildirilmektedir. Zemahşerî, söz konusu tasvirin dünya hayatının Allah katındaki küçüklüğünü belirginleştirdiğini ve *zuhruf* (زُحْرُفًا) lafzının altın yahut genel anlamda ziynet ifade ettiğini belirtmektedir.⁵⁴ Bu tasvir, maddî ihtişamı üstünlüğün kanıtı olarak sunmamakta; servet ve ziynetin peygamberliğe liyakat yahut Allah katında değer göstergesi sayılamayacağını ortaya koymaktadır.

Râzî, âyetleri zenginin fakirden üstün olduğu yönündeki tasavvura verilen bir cevap olarak değerlendirmektedir. Râzî’ye göre müşrikler, Hz. Peygamber’in maddî imkânlarının sınırlı oluşundan hareketle servet sahibi bir kimseyi risâlete daha lâayık görmüşlerdir. Âyetler ise dünya nimetlerinin inkârcılara da verilebilecek oluşunu bildirerek mal ve mevkinin Allah katında hakiki şeref sağlamadığını ortaya koymaktadır. Râzî, bütün bu unsurların *metâ* (مَتَاعًا) diye adlandırılmasını ise kısa bir süre yararlanıldıktan sonra sona ermeleriyle ilişkilendirmektedir. Beyzâvî asıl büyüklüğün dünyada değil âhirette ortaya çıkacağını belirtirken Ebüssuûd da dünya metânının düşük değerini, onun inkârcılara bütünüyle verilebilecek nitelikte olması üzerinden açıklamaktadır.⁵⁵ Bu yorumların ortak sonucu, dünya nimetlerinin reddedilmesi değil, mal ve toplumsal itibarın ilâhî kabul ve insanî üstünlük göstergesi sayılmamasıdır. Kur’ân’ın yönlendirmesi, maddî güzelliği görmemeyi değil, görülen ihtişam ile hakiki değer arasında zorunlu bir bağ kurmamayı gerektirmektedir.

Âyetlerin şartlı anlatımı, maddî genişliğin insan tercihleri üzerindeki yönlendirici etkisini de gündeme getirmektedir. Zemahşerî, inkârcılara bütünüyle maddî genişlik verilmesinin insanları dünya sevgisi sebebiyle küfre yöneltebileceğini; müminlere aynı ölçüde maddî genişlik verilmesinin ise insanların dine dünyevî menfaat elde etmek amacıyla girmelerine yol açabileceğini belirtmektedir. İbn Atıyye de dünya nimetlerinin bütünüyle inkârcılara tahsis edilmemesini, dünya sevgisinin insanları küfürde birleştirmesinin önlenmesi ve imanın bir topluluk içinde korunmasıyla açıklamaktadır. Beyzâvî de geniş dünya nimetlerinin âhiret yönelişine zarar verebilecek birtakım âfetler taşıdığını ve bunların etkisinden kurtulabilenlerin az olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Bu yorumlar, maddî imkânların zorunlu olarak küfre veya ahlâkî sapmaya götürdüğü anlamına gelmemektedir. Mesele, görünür refahın ilâhî kabul ve hakiki

⁵³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22/652-653; Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 10/21-22; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/540-541; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28/238-240.

⁵⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/249.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/630-632; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/90-91; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-aklî’s-selîm*, 8/46-47.

⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/249; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5/53-54; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/90-91.

üstünlüğün göstergesi sanıldığında arzu, tercih ve değer hükmünü etkileyebilmesidir. ez-Zuh-ruf 43/33-35 bu yönüyle, gösterişli nesneleri görmeyi değil, maddî ihtişamın ilâhî kabul ve ha-kiki üstünlük delili sayılmasını sınırlandırmaktadır. Bu çerçeve, servet ve hayat tarzlarının sü-rekli görünür kılındığı çağdaş tüketim kültürü karşısında dikkat ve arzu disiplini tartışmaya zemin hazırlamaktadır.

3. Tüketim Kültüründe Görünürlük ve Sahip Olma Arzusu

İlk iki bölümde Kur'ân âyetleri ve klasik tefsirler üzerinden görünürlük, bakış, temenni ve değer hükmü arasındaki ilişki incelenmiş; bakışın dünya ziyneti karşısında hangi ahlâkî öl-çülere göre yönlendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. *Meddû'l-ayn* ifadeleri, bakışın baş-kalarına verilen dünyevî imkânlar üzerinde sürdürülmesini sınırlandırırken Kârûn kıssası gö-rünür servetin sahip olma temennisi ve değer hükmüyle ilişkisini ortaya koymaktadır. el-Kehf 18/28 ise dikkatin yalnızca dünya ziynetinden geri çekilmesini değil, Allah'ın rızasını isteyen kimselere yöneltilmesini emrederek bakışın olumlu bir değer alanına yöneltilmesini öne çıkar-maktadır. Bu bölümde, önceki bölümlerde ulaşılan sonuçların servetin, tüketim nesnelerinin ve hayat tarzlarının sürekli görünür kılındığı günümüz şartlarındaki karşılıkları; görünürlük, sosyal mukayese, dikkat ve arzu ilişkisi bakımından ele alınacaktır.

Çağdaş tüketim kültüründe nesneler, yalnızca ihtiyaçları karşılayan kullanım araçları olarak değil, toplumsal statü, başarı ve kimliği görünür kılan göstergeler olarak da sunulmak-tadır. Bu çerçevede tüketim, belirli bir ihtiyacın giderilmesinin ötesine geçerek bireyin kendi-sini ifade etme, toplumsal konumunu sergileme ve başkaları nezdinde belirli bir imaj oluş-turma tarzlarından birine dönüşebilmektedir. Nesnenin maddî niteliği kadar temsil ettiği an-lam, taşıdığı sembolik değer ve görünürlük kazanma biçimi de önem taşımaktadır. Thorstein Veblen'in (ö. 1929) gösterişli tüketim çözümlemesi, maddî imkânın yalnızca kullanılmasını de-ğil, itibar ve toplumsal farklılaşmayı görünür kılacak surette sergilenmesini öne çıkarmaktadır. Böylece tüketim nesneleri, sahip olunan eşya olmanın ötesinde bireyin toplumsal konumuna ilişkin anlamların taşındığı semboller hâline gelebilmektedir.⁵⁷ Bu durum, önceki bölümlerde dünya ziyneti bağlamında belirlenen görünürlük, değer atfı ve üstünlük ölçüsü arasındaki iliş-kiyi çağdaş tüketim kültürünün farklı tarihsel şartları içinde yeniden değerlendirmeye imkân vermektedir.

Tüketim nesnelerinin statü ve kimlik göstergelerine dönüşmesi, görüntünün çağdaş toplumsal ilişkilerde kazandığı yerle de ilişkilidir. Guy Debord (ö. 1994), gösteriyi yalnızca gö-rüntülerin çoğalması olarak değil, insanlar arasındaki ilişkilerin görüntüler aracılığıyla kurul-masıyla bağlantılı bir yapı olarak ele alırken Jean Baudrillard (ö. 2007), nesne ve görüntülerin kullanım değerlerini aşarak işaret ve imajlar hâlinde dolaşıma girebildiğine dikkat çekmek-te-dir. Bu yaklaşımlar, görünür servet ve hayat tarzlarının başarı, mutluluk ve toplumsal itibar göstergelerine dönüşerek mukayese ve arzu konusu hâline gelebilmesini açıklamaya katkı sağ-lamaktadır.⁵⁸

Gösterişli tüketimin dijital ortamlarda daha geniş kitlelere açılması, görüntünün tüke-tim ilişkilerindeki yerini daha belirgin hâle getirmiştir. Taha Abdurrahman, "suret medeniyeti" olarak nitelediği bu ortamda çağdaş insanın görüntüyle ilişkisini *Dînü'l-hayâ*'nın ikinci cil-dinde özellikle *teferrüc* kavramı üzerinden tartışmaktadır. *Teferrücü*, bir şeye yakından baka-rak ondan haz alma şeklinde açıklamakta; işitsel iletişimdeki dinleyicinin karşısına görsel ile-tişimde müteferricin (seyreden/izleyici) geçtiğini belirtmektedir. Görüntünün iletişim araçla-rındaki ağırlığının artmasıyla birlikte seyretme, insanın eşya ve diğer insanlarla ilişkisinde daha geniş bir yer tutmaktadır. Abdurrahman bu noktada Debord'un gösteriyi, görüntülerin toplamından ziyade görüntüler aracılığıyla kurulan toplumsal bir ilişki olarak ele alan yaklaşı-mına da başvurmaktadır. Bununla birlikte ilgisini görüntünün toplumsal dolaşımıyla

⁵⁷ Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*, 57-60.

⁵⁸ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi - Okşan Taşkent (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 13-14; Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), 110-115, 128-131.

sınırlamaz; seyretmenin insanın görülen şeyle kurduğu ilişkiyi nasıl değiştirdiği üzerinde durur. *Teferrücin* sorunlu hâle geldiği nokta da bakmanın, görüntüden haz almaya ve görüntüyle sürekli meşgul olmaya dönüşmesidir.⁵⁹

Abdurrahman’ın “*temellükü’s-suver*” (görüntüleri sahiplenme) başlığı altında yaptığı açıklamalar, *meddû’l-ayn* ve sahip olma temennisi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Görme ile dokunma arasındaki ilişkiyi ele alırken Arapçada gözün hareketinin, elin hareketini bildiren fiillerle de anlatılabildiğine dikkat çekmekte; “*edrekehû basaruhû*” (bakışı ona erişti), “*medde basarahû*” (bakışını uzattı) ve “*elkâ bi-basarihi ileyh*” (bakışını ona yöneltti) gibi kullarımları örnek vermektedir. Bu ifadelerde el için kullanılan erişme, uzatma ve atma gibi hareketlerin mecazen bakışa taşındığını belirtmektedir. Ona göre seyreden kişi görüntüyü yalnızca uzaktan görmek istememekte, bakışıyla ona yaklaşma ve âdetâ dokunma eğilimi de gösterebilmektedir. Abdurrahman bu eğilimi temellük, yani sahip olma isteğiyle ilişkilendirir. Görmenin diğer duyulara göre daha geniş bir alana ulaşabilmesi sebebiyle bakışın eriştiği şeyler, henüz fiilen sahip olunmasalar bile sahip olma arzusuna konu olabilmektedir.⁶⁰

Taha Abdurrahman’ın bu çözümlemesi, âyetlerin anlamını belirleyen bir açıklama olarak değil, dil ve tefsir kaynaklarından elde edilen bulguların çağdaş görünürlük şartlarında değerlendirilmesinde kullanılabilir. Özellikle görme ile temellük arasında kurduğu ilişki, başkasına ait görünür bir imkânın seyredilen bir nesne olmaktan çıkarak sahip olma arzusuna konu edilmesini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Kârûn kıssası bu noktada önemli bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Aynı ziynetle karşılaşanlar aynı hükme ulaşmamış; dünya hayatını isteyenler Kârûn’a verilenin benzerini temenni ederken kendilerine ilim verilenler onun servetini farklı bir değer ölçüsüyle değerlendirmiştir. Kıssada Kârûn’un ziyneti içinde kavminin karşısına çıkması görünürlüğün sergileme tarafını, dünya hayatını isteyenlerin temennisi ise seyredilen imkânın arzu nesnesine dönüşebilmesini göstermektedir.⁶¹ Bununla birlikte kıssa, görünürlüğün tek başına ve zorunlu olarak temenni doğurmadığını; görülen şeye yüklenen değer ve benimsenen üstünlük ölçüsünün de bu yöneltide belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Taha Abdurrahman’ın *teferrüc* ve *temellük* tahlili, *meddû’l-ayn* âyetleri ile Kârûn kıssasında ortaya çıkan bakış, dünya ziyneti ve sahip olma temennisi arasındaki ilişkinin çağdaş görünürlük şartlarında anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Tüketim nesnelerinin statü ve başarı göstergeleri hâline gelmesi, bunların idealize edilmiş görüntüler aracılığıyla sürekli olarak görünür kılınmasıyla daha etkili bir boyut kazanabilmektedir. Reklamlarda ve hayat tarzı temsillerinde sunulan kişiler, mekânlar ve tüketim biçimleri, yalnızca belirli ürünleri tanıtmakla kalmamakta; arzu edilen hayatın nasıl görünmesi gerektiğine ilişkin mukayese ölçüleri de sunabilmektedir. İdealize edilmiş reklam görüntüleri üzerine yapılan bir araştırma, bu tür temsillerin sosyal karşılaştırmaya zemin hazırlayabildiğini, karşılaştırma standartlarını etkileyebildiğini ve kişinin kendi fizikî görünümünden duyduğu memnuniyeti azaltabildiğini göstermektedir.⁶² Görülen servet veya hayat tarzı başarı ve mutluluğun ölçüsü olarak benimsendiğinde sosyal mukayese, başkasına verilen imkânın benzerine sahip olma temennisi için elverişli bir zemin oluşturabilmektedir. Bu durum Kârûn kıssasındaki temenni sahnesiyle özdeş değildir; ancak görünür servetin kişinin benimsediği değer ölçüleriyle birleştiğinde mukayese ve sahip olma arzusuna konu olabilmesi bakımından tematik bir yakınlık taşımaktadır.

⁵⁹ Taha Abdurrahman, *Dînü’l-hayâ: mine’l-fıkhî’l-i’timâî ile’l-fıkhî’l-i’timâî* (Beyrut: el-Müessesetü’l-Arabiyye li’l-Fıkr ve’l-İbdâ, 2017), 2/23, 31-33.

⁶⁰ Abdurrahman, *Dînü’l-hayâ*, 2/33-37.

⁶¹ Taha Abdurrahman’ın teferrüc ve görsel idrâkle ilgili değerlendirmelerinden hareket eden Mehmet Görmez de çağdaş ekran kültürünü “görsel idrâkin egemenliği” üzerinden ele almakta; teferrücî bakma, izleme ve seyretmenin bağımlılık hâline gelmesiyle ilişkilendirmektedir. Görmez ayrıca bu seyir biçiminin gözü âdetâ “dokunan ele” dönüştürdüğünü belirterek el-Hicr 15/88’deki “lâ temüddenne ayneyke...” ifadesine atıfta bulunmaktadır. Bk. Mehmet Görmez, *Gençliğin Anlam Arayışı ve İslam* (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 38-40.

⁶² Richins, “Social Comparison and the Idealized Images of Advertising”, 75-76, 78-81.

Görünürlüğün dijital iletişim araçlarıyla süreklilik kazanması, çağdaş tüketim kültüründe dikkatin ekonomik rekabetin temel unsurlarından biri hâline gelmesini daha belirgin kılmıştır. Özellikle reklam ve etkileşim temelli dijital platformlar, yalnızca tüketim nesnelerini ve hayat tarzlarını görünür kılmakla yetinmemekte; kullanıcının dikkatini belirli içerikler üzerinde mümkün olduğunca uzun süre tutmaya yönelik tasarımlardan da yararlanabilmektedir. James Williams, dijital teknolojilerin insan dikkatini yalnızca çekmeye değil, onu elde tutmaya ve düşünce ile eylemleri teknolojilerin kendi önceden belirlenmiş hedefleri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığını belirtmektedir.⁶³ Mihaly Csikszentmihalyi'nin (ö. 2021), dikkati bilincin sınırlı kapasitesinin belirli bilgi, düşünce ve hedeflere tahsis edilmesini sağlayan bir tür “psşik enerji” olarak ele alması, dikkat için yürütülen bu rekabetin önemini açıklamaya yardımcı olmaktadır.⁶⁴ Bu şartlarda mesele yalnızca neyin görünür kılındığı değil, bakışın hangi görüntüler üzerinde ne kadar süre tutulduğu ve bu sürekliliğin hangi değer hükümlerini beslediğidir. Bu çerçevede *meddül-ayn* ifadelerinde sınırlandırılan yönelişin dünya nimetlerinin görülmesinden ziyade, bakışın başkalarına verilen imkânlar üzerinde sürdürülmesiyle ilişkili oluşunu çağdaş dikkat şartları bakımından değerlendirmeye imkân vermektedir.

Bununla birlikte bakışın bir görüntü üzerinde uzun süre tutulması, tek başına ahlâkî hükmün yeterli ölçüsü değildir. İdealize edilmiş temsiller, kişinin mukayese ölçülerini etkileyerek kendi durumuna ilişkin değerlendirmesini ve memnuniyetini etkileyebilmektedir.⁶⁵ Kârûn kıssasına ilişkin çağdaş çalışmalarda da Kârûn'un görünür ihtişamının, dünya hayatını merkeze alanlarda hayranlık, maddî üstünlük hükmü ve benzerine sahip olma temennisiyle birleştiği; ilim verilenlerin ise aynı görünürlüğü iman, sâlih amel ve kalıcılık ölçülerine göre farklı şekilde değerlendirdikleri belirtilmektedir.⁶⁶ Bu sebeple sahip olma arzusunun oluşumunda yalnızca teşhir edilen nesnenin niteliği değil, kişinin o nesneyi hangi değer ölçüsüne göre yorumladığı da etkili olabilmektedir. Dolayısıyla çağdaş tüketim kültürü karşısında bakışın ahlâkî disiplini, görünür olan üzerinden kurulan mukayeseyi ve maddî ihtişama yüklenen üstünlük hükmünü de dikkate almalıdır.

Bu çerçevede *meddül-ayn*ın çağdaş şartlardaki ahlâkî karşılığı, bütün görüntülerden uzaklaşmayı veya maddî imkânların görünür olmasını bütünüyle reddetmeyi gerektiren bir tutum şeklinde anlaşılmamalıdır. Sınırlandırılması gereken yöneliş, bakışın başkalarına verilen imkânlar üzerinde sürdürülmesi, bu imkânların kişinin kendi hayatını değerlendirmede sürekli bir mukayese ölçüsüne dönüştürülmesi ve maddî ihtişamın başarı yahut üstünlüğün başlıca göstergesi hâline getirilmesidir. Dijital ortamların aynı nesne ve hayat tarzlarını tekrar tekrar görünür kılması, dikkatin bu temsillere sürekli surette tahsis edilmesini kolaylaştırabildiğinden bakışın ahlâkî disiplini yalnızca neye bakıldığını değil, bakışın ne kadar sürdürüldüğünü ve hangi değer hükmünü beslediğini de kapsamalıdır.⁶⁷ Böyle bir disiplin, görülen nimeti otomatik biçimde temenni konusu hâline getirmemeyi ve başkasının imkânlarını kişinin kendi değerinin ölçüsüne dönüştürmemeyi gerektirir. Bu bakımdan *meddül-ayn*, çağdaş tüketim kültürü karşısında görmeyi ortadan kaldıran bir yasak olarak değil, dikkatin sürekliliğini, mukayesenin yönünü ve değer atfının sınırlarını düzenleyen ahlâkî bir ilke olarak açıklanabilir.⁶⁸

Bakışın ahlâkî disiplini, dikkatin dünya ziynetinden geri çekilmesiyle tamamlanmaktadır. el-Kehf 18/28'de Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Allah'ın rızasını isteyerek sabah akşam Rablerine dua eden kimselerle beraber bulunması emredilirken gözlerinin onları aşıp dünya hayatının ziynetine yönelmemesi istenmektedir.⁶⁹ Âyetin ortaya koyduğu yönlendirme, dikkatin yalnızca görünürlük ve çekiciliğe göre değil, ahlâkî değer ölçülerine göre belirlenmesini

⁶³ Williams, *Stand Out of Our Light*, xi-xii, 13-16.

⁶⁴ Mihaly Csikszentmihalyi, *Akış: Üst Düzey Yaşantının Psikolojisi*, çev. Semra Kunt Akbaş (Ankara: HYB Yayıncılık, 2005), 35-36, 41.

⁶⁵ Richins, “Social Comparison and the Idealized Images of Advertising”, 75-76, 78-81.

⁶⁶ el-Kasas 28/79-82; Buladı, “Sekülerleşme ya da Dünyevileşme”, 57, 60-62; Macit, “Psiko-Sosyal Açından Karun Kıssası”, 63-66.

⁶⁷ Williams, *Stand Out of Our Light*, xi-xii, 13-26; Csikszentmihalyi, *Akış*, 35-36, 41.

⁶⁸ Tâhâ 20/131; el-Hicr 15/88. Ayrıca bk. bu çalışma, “1.1. Meddül-ayn ifadesinin anlamı ve bağlamı”.

⁶⁹ el-Kehf 18/28; ayrıca bk. el-En'âm 6/52.

gerektirmektedir. Bakışın dünya ziynetinden çevrilmesi, dikkatin iman, kulluk ve kalıcı değerleri besleyen kişi, ilişki ve faaliyetlere yöneltilmesiyle tamamlanmaktadır. Böylece tüketim kültürü karşısında önerilen tutum, yalnızca bakışı kısma dayanan edilgen bir uzaklaşma değil, dikkatin geçici ziynetten kalıcı değerlere yöneltilmesidir.

Tüketim nesnelerinin statü göstergesi olarak sergilenmesi, idealize edilmiş hayat tarzlarının sosyal mukayeseye zemin hazırlaması ve dijital ortamların dikkati belirli görüntüler üzerinde sürdürmeye yönelik işleyişi, bakışın yalnızca görsel bir algı eylemi olmadığını; arzu, mukayese ve değer hükmüyle birleşebilen bir yönelim taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte görünürlük kişiyi zorunlu olarak belirlememekte; görüntünün etkisi, kişinin benimsediği başarı anlayışı ve değer ölçüleriyle birlikte şekillenmektedir. Bu nedenle çağdaş görünürlük şartları, *meddül-ayn*'in anlamını belirleyen bir kaynak olarak değil, önceki bölümlerde dil ve tefsir verileriyle ortaya konulan bakış-temenni-değer ilişkisinin günümüzdeki karşılıklarını değerlendiren bir alan olarak kullanılmalıdır.

Sonuç

Bu araştırmada ulaşılan temel sonuçlardan biri, *meddül-ayn* terkinin anlamı belirlenirken *medd* kökünün sözlük anlamı ile âyet bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurlarının birbirinden ayrılması gerektiğidir. Bakışın sürdürülmesi, görülen şeye rağbet edilmesi ve benzerinin temenni edilmesi *medd* kökünün doğrudan sözlük karşılıkları değildir. Bu unsurlar, terkinin dünya ziyneti bağlamındaki kullanımı ve klasik tefsirlerdeki açıklamalarla belirginleşmektedir. Buna göre *meddül-ayn* âyetlerinde sınırlandırılan husus, başkalarına verilen dünya nimetlerinin sırf görülmesi değil; bakışın bu nimetler üzerinde sürdürülmesi, görülen nimetin rağbet ve temenni konusu hâline gelmesi ve bu bakış üzerinden bir değer karşılaştırmasına yönelinmesidir.

Araştırma, görünür dünya nimetlerinin insan üzerindeki etkisinin yalnızca onların maddî niteliğiyle açıklanamayacağını da ortaya koymuştur. Kârûn kıssasında *meddül-ayn* lafzı veya doğrudan bir bakış fiili bulunmadığından kısas, terkinin anlamını belirleyen doğrudan bir delil olarak değerlendirilemez. Bununla birlikte görünür servetin bir kesim tarafından büyük bir nasip ve sahip olunması arzu edilen bir imkân olarak değerlendirilmesine karşılık aynı servetin ilim verilenlerce farklı bir değer ölçüsüyle değerlendirilmesi, görünürlüğün tek başına temenniye zorunlu olarak doğurmadığını; görülen şeye yüklenen değer ile benimsenen üstünlük ölçüsünün de insanın yönelişinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu sebeple Kârûn kıssası, *meddül-ayn* âyetleriyle görünür ziynet, temenni ve değer ölçüsü bakımından tematik bir karşılaştırma alanı oluşturmaktadır.

Çalışmanın ulaştığı bir diğer sonuç, Kur'an'da bakışın ahlâkî düzenlenmesinin yalnızca sınırlayıcı bir nitelik taşımadığıdır. Bakışın dünya ziyneti üzerinde sürdürülmemesi istenirken dikkatin iman, kulluk ve Allah'ın rızasını arama ölçülerine göre yönlendirilmesi de öne çıkmaktadır. Bu bakımdan bakışın ahlâkî terbiyesi yalnızca bakışın nereden çevrileceğini değil, hangi kişi ve değerlere yöneltilceğini de kapsamaktadır. Böylece bakışın ahlâkî boyutu, mahremiyet ve şehvetli bakışın yanı sıra insanın neye dikkat yönelttiği, görünür olana hangi değeri atfettiği ve maddî imkânları hangi ölçüye göre değerlendirdiği bakımından da ele alınması gereken bir alan olarak belirginleşmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın akademik katkısı başlıca üç noktada belirginleşmektedir. İlk olarak, *meddül-ayn* terkinin kök ve sözlük anlamı ile âyet bağlamı ve müfessirlerin açıklamalarında belirginleşen anlam unsurları birbirinden ayrılmış; böylece bakışın sürdürülmesi, rağbet ve temenni gibi unsurlar doğrudan *medd* köküne yüklenmeden, terkinin kullanımı ve bağlam üzerinden temellendirilmiştir. İkinci olarak, Kur'an'da bakışın ahlâkî boyutu yalnız *gaddül-basar*, mahremiyet ve şehvet ekseninde değil, başkalarına verilen dünya nimetlerine yönelen dikkat, sahip olma temennisi ve görünür maddî imkânlar değer atfetme bakımından da ele alınmıştır. Üçüncü olarak, Kârûn kıssası *meddül-ayn*'in doğrudan semantik delili yapılmadan, görünür ziynet, temenni ve değer ölçüsü arasındaki ilişkinin izlenebildiği tematik bir

karşılaştırma alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırma, görünürlüğün tek başına temenniye zorunlu olarak doğurmadığını; görünür olanın temenni konusu hâline gelmesinde ona yüklenen değer de belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönleriyle çalışma, Kur'an'da bakışı yalnızca görme fiili üzerinden değil, bakışın sürdürülmesi, temenni ve değer hükmü arasındaki ilişki içinde ele alan bir inceleme çerçevesi ortaya koymaktadır.

Çağdaş tüketim ve görsel kültür literatürü de görünür kılınan tüketim nesneleri ve hayat tarzları üzerinde dikkatin sürdürülmesinin sosyal mukayese, arzu ve sahip olma isteğiyle ilişki kurabildiğini göstermektedir. Özellikle görünür imkânların sürekli olarak dikkat alanında tutulması, bunların yalnızca görülen nesneler olarak kalmayıp kişinin kendi hayatını değerlendirdiği bir mukayese ölçüsüne ve arzu nesnesine dönüşmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu tespitler, *meddül-ayn* bağlamında ortaya çıkan bakışın sürdürülmesi, temenni ve değer atfı arasındaki ilişkiyle dikkat çekici bir paralellik göstermektedir. Bununla birlikte görünür olanın etkisi tek başına belirleyici değildir; kişinin ona yüklediği değer ve benimsediği başarı ölçüsü de bu yönelişin biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

Bakış ahlâkı üzerine çalışan araştırmacıların mahremiyet ve şehvet ekseninin yanında dünya ziyneti, görünürlük, temenni ve değer atfı arasındaki ilişkiyi de dikkate almaları, konunun daha bütünlüklü biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Dijital görünürlük, sosyal mukayese ve dikkat ekonomisi de Kur'an âyetlerinin tarihsel ve dilsel anlamını çağdaş kavramlarla özdeşleştirmeden, tefsir araştırmasının yöntemsel sınırları korunarak müstakil çalışmalara konu edilebilir. Sonuç olarak *meddül-ayn* bakımından ahlâkî mesele yalnızca gözün neyi gördüğü değil; bakışın nerede sürdürüldüğü, görülen şeye hangi değer yüklediği ve bu yönelişin hangi rağbet ve temenniye beslediğidir.

Kaynakça

- Abdurrahman, Taha. *Dînü'l-hayâ: mine'l-fikhi'l-i'timârî ile'l-fikhi'l-i'timânî*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'l-Fikr ve'l-İbdâ, 2017.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 16 Cilt. thk. Mahmûd Şükrü el-Âlûsî. Mısır: İdâretü't-Tibâati'l-Müniriyye, ts.
- Apaydın, H. Yunus. "Tesettür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. thk. Muhammed Abdurrahman Mer'aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- Buladı, Kerim. "Sekülerleşme ya da Dünyevileşme Anaforunda İnsan: Kârun Örneği". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017), 39-65.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 5 Cilt. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Csikszentmihályi, Mihály. *Akış: Üst Düzey Yaşantının Psikolojisi*. çev. Semra Kunt Akbaş. Ankara: HYB Yayıncılık, 2005.
- Debord, Guy. *Gösteri Toplumu*. çev. Ayşen Ekmekçi - Okşan Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît fî't-tefsîr*. 11 Cilt. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed İvaz Mur'ib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Görmez, Mehmet. *Gençliğin Anlam Arayışı ve İslam*. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Güllük, İsmail. "Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhi Bir Analiz". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23 (2014), 105-128.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâi. 8 Cilt. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr: Tahrîru'l-ma'ne's-sedîd ve tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebe

- ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 2. Basım, 1389-1392/1969-1972.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1994.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbnü'l-Kattân el-Fâsî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülmelik. *İhkâmü'n-nazar fî ahkâmî'n-nazar bi-hâsseti'l-basar*. thk. İdris es-Samedî. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2012.
- Kaya, Ali. "Kur'an'da Fücûr Kavramının Anlam Alanı". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim 2022), 772-792. <https://doi.org/10.31121/tader.1143358>
- Kurz, Miriam. "Lowering the Gaze, Shaping Desires: A Perspective on Islamic Masculinity in Germany". *Muslims in the UK and Europe III*. ed. Paul Anderson - Julian Hargreaves. 36-47. Cambridge: Centre of Islamic Studies, University of Cambridge, 2017. <https://doi.org/10.25673/111610>
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Atfîş. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Lange, Christian. "Al-Sarakhsi (d. ca. 490/1096) on the Protocol of the Gaze". *Islamic Sensory History: Volume 2: 600–1500*. ed. Christian Lange - Adam Bursi. 525-537. Leiden-Boston: Brill, 2024. https://doi.org/10.1163/9789004515932_043
- Lange, Christian. "Ibn Qayyim al-Jawziyya (d. 751/1350) on the Legal Status of the Senses". *Islamic Sensory History: Volume 2: 600–1500*. ed. Christian Lange - Adam Bursi. 553-561. Leiden-Boston: Brill, 2024. https://doi.org/10.1163/9789004515932_046
- Macit, Yusuf. "Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası: Ekonomik Olguların Tutum ve Davranışlara Etkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (2013), 33-68.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. 10 Cilt. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426.
- Mustafavî, Hasan. *et-Tahkîk fî kelimâtî'l-Kur'ânî'l-kerîm*. 14 Cilt. Tahran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-İslâmî, 1401.
- Nebîl, Şehâbeddin Muhammed. "Delâlatü lugatî'l-uyûn fî'l-Kur'ânî'l-kerîm". *Excellence Journal for Community & Humanity Sciences* 5/1 (Ağustos 2024), 88-100. <https://doi.org/10.58971/68mqa555>
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'ikü't-te'vîl*. 3 Cilt. thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbî'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Davudî. Dimaşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem-ed-Dârü's-Şâmiyye, 1412.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Rebâyi'a, Usâme Cemîl Abdülganî. *Lugatü'l-cesed fî'l-Kur'ânî'l-kerîm*. Nablus: Câmiatü'n-Necâh el-Vataniyye, Külliyyetü'd-Dirâsâtî'l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Richins, Marsha L. "Social Comparison and the Idealized Images of Advertising". *Journal of Consumer Research* 18/1 (Haziran 1991), 71-83. <https://doi.org/10.1086/209242>
- Soylu, Ali. "Kur'an'da Tesettürün Anlam Alanı". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 835-862. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1169335>
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dârü Hecc, 2001.
- Veblen, Thorstein. *Aylak Sınıfın Teorisi*. çev. Zeynep Gültekin - Cumhur Atay. İstanbul: Babil Yayınları, 2005.

- Williams, James. *Stand Out of Our Light: Freedom and Resistance in the Attention Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
<https://doi.org/10.1017/9781108453004>
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ - el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1385-1422/1965-2001.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs; Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407/1987.